

ВІДГУК
офіційного опонента
на дисертацію
Фонарюк Олени Юріївни
«Протиправна поведінка людини: філософсько-правовий вимір»,
подану до захисту у спеціалізованій вченій раді Д 35.052.19
Національного університету «Львівська політехніка» на здобуття
наукового ступеня кандидата юридичних наук
за спеціальністю 12.00.12 – філософія права

Актуальність теми дослідження. Тема, якій присвячено дисертаційне дослідження Фонарюк О.Ю., не є принципово новою для вітчизняного загальнотеоретичного правознавства. Проте її актуальність не зменшується в сучасних умовах, а навпаки – зростає. Це обумовлено низкою причин, на які вказує дисертант у вступній частині своєї роботи.

Протиправна поведінка – явище багатовимірне, що в умовах нинішньої воєнної ситуації потребує розгляду в глобальному культурно-цивілізаційному контексті. Цей негативний суспільний феномен є наслідком прискореної динаміки життєдіяльності суспільства, кризи політичних процесів, занепаду рівня розвитку економіки та стану реформування правової системи держави. Загострення суперечностей між людиною, суспільством та владними інститутами, зосередженість особистості подекуди лише на задоволенні власних потреб та інтересів неминуче провокують соціальну апатію, розгубленість, агресію, що в підсумку стає поштовхом до асоціальної, протиправної, злочинної поведінки. Одним із вагомих чинників впливу на формування протиправної поведінки виступає також втрата авторитету державної влади у зв'язку із постійним невиконанням нею низки зобов'язань та відсутністю належної комунікації влади із суспільством. У сучасних складних політичних та соціально-економічних умовах особливого наукового та практичного значення набуває аналіз неправомірних діянь особистості, до числа яких належить протиправна поведінка.

Протиправна поведінка людини постійно змінюється під впливом

різноманітних чинників та модифікується і адаптується відповідно до суспільних змін. Законодавча неузгодженість та не реформованість правоохоронної сфери породжує значну кількість видів протиправної поведінки. Її нові форми, які складно передбачити, виникають у зв'язку із неподоланими проблемними суспільно-політичними трансформаціями в сучасній Україні. Це обумовлює потребу сучасного наукового аналізу протиправної поведінки людини.

Все сказане свідчить про актуальність теми дисертаційного дослідження Фонарюк О.Ю. Актуальність теми посилюється ще й тим, що в дисертації зосереджена увага на вимоги сучасності, що пов'язані зі зростанням злочинності, правопорушень, проявів протиправної поведінки та іншими трансформаціями, що мають безпосередній чи опосередкований вплив на злочинність і суспільний розвиток у цілому.

Необхідно зазначити, що дисертаційне дослідження виконане в межах науково-дослідної теми кафедри теорії та історії держави і права Львівського державного університету внутрішніх справ: "Держава і право: філософсько-правовий та теоретико-історичний виміри" (державний реєстраційний номер 0113U002433).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації зумовлений, насамперед, раціональною та логічно узгодженою структурою дисертаційного дослідження, використанням спеціальних (філософсько-правових) та загальнонаукових методів пізнання.

Структура роботи охоплює основні аспекти теми, відповідає меті і завданням. Вона дала змогу створити логічне, послідовне і завершене наукове дослідження.

Зміст дисертації складається зі вступу, трьох розділів, що включають 9 підрозділів, висновків та списку використаних джерел.

У вступі дисертантом визначено актуальність теми роботи, а також її

основні загальні характеристики.

У першому розділі «Теоретико-методологічні засади дослідження філософсько-правових проблем протиправної поведінки» визначено основні концептуальні підходи до дослідження проблем протиправної поведінки у філософії права. Окрема увага приділена вивченню протиправної поведінки людини у працях європейських науковців, методологічним принципам аналізу протиправної поведінки людини у правових системах розвинутих країн. Констатовано, що найбільш вагомими причинами виникнення нових проявів злочинності на сучасному етапі суспільного розвитку України пов'язані з політичними та соціальними трансформаціями.

З'ясовано, що законодавство західних країн стосовно визначення ознак протиправної поведінки характеризується певним консерватизмом, пов'язаним із стабільністю суспільно-політичних уявлень про злочинність, проте, з іншого боку, йому властиве постійне реформування, що враховує зміни соціально-політичних та економічних умов окремої країни. Результатом цього стає перегляд уявлень про протиправну поведінку та зміни в трактуванні зазначеного феномена.

Другий розділ дисертації «Гносеологічні аспекти філософсько-правового пізнання протиправної поведінки» містить аналіз загальних філософсько-правових засад правового пізнання протиправної поведінки, характеристику протиправної поведінки на теоретичному рівні та висвітлення онтологічної природи людської агресивності в екзистенційному контексті.

Обґрунтовано, що протиправну діяльність необхідно досліджувати поряд з іншими видами людської діяльності з урахуванням усіх її основних елементів, адже протиправній діяльності властива послідовність розвитку та ознаки професійності й організованості.

Розділ 3 «Детермінізм протиправної поведінки та шляхи її подолання» присвячений аналізу протиправної поведінки людини як форми соціального

відхилення, психолого-правовим особливостям, макросередовищним та мікросередовищним детермінантам формування протиправної поведінки людини, визначенню основних складових механізму запобігання її проявам. Стверджується, що суспільні умови потребують встановлення конкретних способів і методів подолання чи усунення каузальних факторів виникнення протиправної поведінки, до яких можна віднести: 1) запобігання кризовим явищам, що стають руйнівними для суспільства й особи; 2) встановлення системного комунікативного зв'язку між владою і суспільством; 3) виявлення заздалегідь руйнівних психіко-поведінкових проявів особи і своєчасне попередження їх наслідків; 4) систематичне аналізування і збалансування прийнятих законодавчих актів, їх зіставний аналіз із сучасним законодавством європейських країн.

У висновках сформульовані найсуттєвіші положення про результати дослідження, обґрунтовано його новизну, окреслено пропозиції дисертанта щодо розкриття філософсько-правових аспектів протиправної поведінки людини.

Повністю виправданим вважаємо твердження Фонарюк О.Ю. стосовно того, що протиправність слід трактувати як суперечність нормативному зразку поведінки, що створений законодавством, тобто невідповідність санкціонованим нормам, визначеними ним з метою регулювання суспільних відносин. Сутність протиправності, таким чином, полягає в тому, що вчинок порушує встановлений у приписі наказ або заборону конкретної поведінки, чи утримання від такої поведінки, і тим самим порушує санкціоновану норму.

Також не викликає заперечень обґрунтування автора з приводу того, що феномен протиправної поведінки людини детально пояснюється за допомогою аналізу соціальних детермінант, що впливають на її формування, які дисертантка детально дослідила у підрозділі 3.3.

Обрана структура дисертаційного дослідження дозволила всесторонньо дослідити предмет роботи, чітко простежити за думкою автора щодо

філософсько-правового виміру протиправної поведінки людини.

Винесені на захист положення характеризують роботу як комплексне дисертаційне дослідження, присвячене з'ясуванню й узагальненню теоретичних аспектів протиправної поведінки людини.

Наукова новизна дисертаційного дослідження зумовлюється тим, що в результаті проведеного дослідження розроблено філософсько-правову методологічну основу аналізу феномена протиправної поведінки людини в умовах сучасних кризових соціально-політичних трансформацій, здійснено експлікацію поняття «протиправна поведінка» з позицій філософії права з використанням новітніх наукових надбань соціології, кримінології, психології.

Практичне значення одержаних результатів обумовлюється тим, що теоретичні положення і практичні рекомендації, які знайшли своє відображення у дисертації, можуть використовуватися у науково-дослідній сфері, у правотворчому процесі та у навчальному процесі.

Апробація результатів дослідження проводилася шляхом їх обговорення на наукових та науково-практичних конференціях. Основні положення та висновки дисертації викладено у 5 публікаціях, з яких: 4 статті у фахових наукових виданнях, одна стаття у закордонному виданні та вісім тез доповідей на науково-практичних заходах.

Автореферат дисертації Фонарюк О.Ю. відображає структуру, основні положення та висновки дослідження.

Оформлення дисертації відповідає чинним вимогам, вона написана в науковому стилі, літературною українською мовою.

Позитивно оцінюючи здобутки дисертантки, разом з тим, дисертаційне дослідження Фонарюк О.Ю., містить, на наш погляд, ряд дискусійних положень та висновків, окремих неточностей.

1. У вступі дисертації зазначено, що протиправна поведінка – явище багатовимірне, що потребує розгляду в глобальному культурно-

цивілізаційному контексті. В даному випадку варто було більш детально обґрунтувати актуальність теми в сучасних складних суспільно-політичних умовах.

2. Дискусійною та недостатньо обґрунтованою є позиція автора щодо деталізації методологічної основи дослідження питань протиправної поведінки. Зокрема, у підрозділі 1.3. “Методологічні принципи аналізу протиправної поведінки людини у різних правових системах” автор дещо вузько підійшла до розкриття даного питання. По-перше, здійснено аналіз здебільшого не протиправної поведінки людини в цілому, а лише злочину та “порівняльного аналізу основних тенденцій розвитку кримінального права України з кримінальним законодавством зарубіжних юридично-правових систем”. Таким чином, поза увагою автора залишились інші види протиправної поведінки людини. Принагідно виникло також питання: як автор співвідносить поняття “кримінальне право” та “кримінальне законодавство”, оскільки з тексту роботи можна зробити висновок, що вони вживаються як синоніми. По-друге, у підрозділі не розкрито наукові методи та підходи, які дозволили автору дослідити філософсько-правову проблематику протиправної поведінки.

3. На с. 126 зазначено, що значна кількість дослідників пов’язують протиправну поведінку з засвоєнням певної субкультури і, за певних умов, субкультура насилля поступово перетворюється в культуру насилля. На с.159 вказано, що у сім’ях з асоціальною спрямованістю підлітки засвоюють таку нормативну систему, яка відображає цінності тієї субкультури, до якої належить сім’я. Однак повною мірою не розкрито питання зв’язку протиправної поведінки з засвоєнням певної субкультури та не наведено авторського розуміння поняття «субкультура» (ймовірно йдеться про частину культури суспільства, яка відрізняється своєю поведінкою від інших). Ця проблема перегукується також із питанням вивчення причин протиправної поведінки, серед яких вчені виділяють внутрішні причини (пов’язані з

особистісними характеристиками правопорушника) та зовнішні (соціальні передумови, зокрема субкультура). Тому тут виникає два блоки питань: 1) яке значення вкладає автор у поняття “субкультура”, приклади субкультур, чи може мати субкультура позитивне значення; 2) які причини (внутрішні чи зовнішні), на думку автора, є визначальною причиною протиправної поведінки?

4. У дисертації (с. 65) зазначено, що підґрунтям для формування протиправної поведінки у складних сучасних політичних та економічних умовах стає сукупність не лише таких чинників, як втрата особистістю довіри до авторитету влади, поява відчуття небезпеки, поширення песимістичних оцінок майбутнього, виникнення загальної атмосфери занепокоєння тощо. Цікаво чи це вичерпний перелік причин, чи автор може виділити й інші, на які варто було звернути увагу і дослідити їх?

5. В дисертаційній роботі не проведено розмежування понять «особистість правопорушника», «особа правопорушника» та їх співвідношення з поняттям “протиправна поведінка людини”.

Проте, зазначені зауваження не зменшують науково-теоретичної цінності роботи в цілому і не відображаються на загальній позитивній оцінці дисертації.

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам.

Дисертація Фонарюк О.Ю. на тему: «Протиправна поведінка людини: філософсько-правовий вимір» є самостійно написаною та завершеною науковою працею, яка за важливістю та обсягом дослідження має суттєве значення для вирішення наукового завдання, що полягає в удосконаленні наукових підходів щодо обґрунтування об’єктивних та суб’єктивних чинників формування протиправної поведінки людини в сучасних складних суспільно-політичних умовах.

Дисертаційне дослідження Фонарюк О.Ю. на тему: «Протиправна поведінка людини: філософсько-правовий вимір», яке представлено на

здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук, відповідає вимогам, щодо такого виду наукових робіт, відповідно до Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567, а його автор Фонарюк Олена Юріївна заслуговує присудження їй наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.0012 – філософія права.

Офіційний опонент:

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії та філософії права
Львівського національного університету
імені Івана Франка

О.В.Гришук

Підпис засвідчую:

Вчений секретар
Львівського національного університету
імені Івана Франка

О.С.Грабовецька